

एका निरक्षराचा साक्षरतेच्या प्रचारकाप्रती जाहिरनामा

(प्रथम प्रकाशित 1996)

द्वारा: दयाल चंद सोनी

प्रकरण 1: कोंबडा ओरवत नाही अशा ठिकाणीही दिवस उगवतोच.

1. हे उपदेशकर्त्या! हे शालेय शिक्षण आणि साक्षरतेच्या अभियंत्या माझं ऐका! हे मुक्तीदाता! हे पददलित, गरिब निरक्षर आणि अशिक्षितांच्या उपकारकर्त्या! माझं जरा ऐका.
2. तुम्ही माझ्या गावात माझ्या घरी एक अतिथी म्हणून आलात म्हणून मी आपले स्वागत करतो. आपल्या या भेटीला मी अत्यंत महत्त्वपूर्ण समजतो.
3. मला जागे करण्यासाठी तुम्ही दिलेल्या घोषणा, गायलेली गीते आणि वाजवलेल्या पडघमाबद्दल मी आपला आभारी आहे.
4. माझ्यासाठी हा पायी प्रवास केल्याबद्दल आणि मला भेटण्यासाठी शहरातील सुख-सुविधांचा त्याग केल्याबद्दलही मी आपला आभारी आहे.
5. माझी एवढी कालजी केल्याबद्दल पुन्हा मी आपला आभारी आहे. आपला सर्व उपदेश मी पूर्ण लक्ष देऊन ऐकला आहे.
6. जर मला तुमचे पायामूत मिशन व्यवस्थित समजले असेल तर, तुम्हाला असं वाटतं की आम्ही 'निरक्षर' आणि अशिक्षित आहोत - देशावरील एक काला डाम. आणि यामुळेच तुम्हाला आमची अत्यंत लाज वाटते.
7. आजपर्यंत तुम्हीच फक्त बोलत आलेले आहात आणि मी आपल्या उपदेशांना शांतपणे आणि आदरपूर्वक ऐकत आलेलो आहे. परंतू आज मला जे बोलायचे आहे ते लक्ष देऊन ऐकण्याची तुमची पाली आहे.
8. कृपया लक्षात घ्या: मीही मुलाक्षरे लिहतो. परंतू तुमच्यासारखे पाटीवर की कागदाच्या तुकड्यावर नाही. मी माझी मुलाक्षरे माझ्या शेतातील सुपीक जमीनीवर लिहतो - माझी कुदल हीच माझी लेखणी आहे. माझ्या मुलाक्षरांची फल तुमची भुक भागवतात. तुम्ही ती आनंदाने आणि बिनतक्रार मटकावता.
9. उलटपक्षी तुम्ही नांगराऐवजी पेन हातात घेता आणि कागदावर तमची मुलाक्षरे खोदता. तुमच्या या कागदावरील शेतीने काय उत्पन्न होते हे माझ्यासाठी एक कोडेच आहे. तुम्हाला तरी माहित आहे का तेथे काय उगवते ते?
10. दूध देणाऱ्या गायी, म्हशी आणि बकऱ्यांपासून तम्ही नेमीच अगदी जाणूनबुजून दूर राहता परंतू दूध आणि दुधपासून बनवलेले लोणी, दही इत्यादी पदार्थ खाण्यापासून स्वतः ला रोखणे मात्र तुम्हाला अवघड जाते.

11. आपल्या जीवनपद्धतीमध्येही खुपच फरक आहे. मी जेव्हा रात्रंदिवस उत्पदनक्षम कार्यामध्ये गुंतलेलो असतो तुम्ही मी उत्पादित केलेल्या वस्तूंना उपभोगण्यांतच गुंतलेले असता. तरीही मी एक शांततामय आणि समाधानी जीवन व्यतीत करीत आहे आणि तुम्ही मात्र तुमच्या कधीही तृप्त न होणाऱ्या असमाधानामुळे सतत तक्रार करत असता आणि समाजात समस्या निर्माण करता.
12. माझे उद्योग आणि माझ्या इतरांशी होणाऱ्या परस्परक्रिया मला रोज शिकण्याच्या भरपूर संधी उपलब्ध करून देतात. उलट तुमच्या शिक्षकाच्या मार्गदर्शनाशिवाय आणि जबरदस्तीशिवाय शिक्षणाचा मार्ग आक्रमणे तुम्हाला अशक्य आहे.
13. तुमचं शिक्षण हे जेव्हा तुमच्या पुस्तकांपुरत बंदिस्त आहे माझं संपूर्ण अस्तित्त्वच शिक्षणाची एक श्रीमंत बाग आहे.
14. कोणत्याही प्रकारे तुमची शाला ही खरे शिक्षण मिळण्याचे स्थान नाही. शिक्षणाच्या बाजारातील एका व्यापाऱ्यापेक्षा जास्त तुमची शाला काहीच नाही. शिक्षण मिळण्याचे खरे स्थान किंवा शिक्षणाची खाण म्हणजे काम. ज्यात एखादा गुंतलेला असतो आणी ज्याच्या सोबतीत मी नेहमीच असतो.
15. तुम्हाला माझ्या शैक्षणिक उपलब्धींबद्दल काहीच माहित नाही म्हणून सांगतो- मी कृषीशास्त्रातील विशेषज्ञ आहे. दुग्धव्यवसायाच्या कामात मी तज्ञ आहे आणि माझ्या स्थानिक बोलीभाषेतील मी एक विद्वान आहे.
16. माझे शिक्षण स्वतःध्येच स्पष्ट आणि अस्सल आहे. ते सिद्ध करण्यासाठी कोणत्याही प्रमाणपत्रांची मला गरज नाही.
17. आई सरस्वती ही काही शालेच्या तुरुंगातील कैदी नाही. आणि जीवनाचे पायाभूत ज्ञान हे काही मूलाक्षर आणि अंकगणितीय आकड्यांच्या घोळातच आणि त्यांच्यापुरते मर्यादित नाही.
18. सर्वव्यापी इश्वरासारखेच शिक्षणही या विश्वाच्या प्रत्येक अणूत व्याप्त आहे. कधीही न थांबणारी आणि थांबवता न येणारी शिक्षण ही एक एकनिष्ठतेची प्रक्रिया आहे.
19. शिक्षण हे, त्याच्या अनंत रूपात, एक वैश्विक तत्त्व आहे. तुमच्या शालेतील रुढीबद्ध, कंटालवाणी आणि एकसारखी शिक्षणाची पद्धत ही शिक्षणाच्या अनेकविध पैलूंच्या अभ्यासासाठी योग्य नाही.
20. जेथे सकाळ झाली अशी घोषणा करण्यासाठी कोंबडा नाही तेथेही पहाट होते आणि दिवस उजाडतोच. त्याचप्रमाणे तुम्ही शाला उघडत नाही आणि चालवत नाही अशा ठिकाणीही शिक्षण मुक्तपणे घडून येते आणि सुरु राहते.

21. तरीही माझ शिक्षण पूढे चालू ठेवण्याच्या गरजेला नाकारण्याचा उद्धटपणा मी करणार नाही. परंतू तुमच्या तुम्ही माझे गुरु होण्यास पात्र आहात या दाव्याशी मी कसा सहमत होऊ? माझ्या मते तुम्ही त्या भूमिकेसाठी पुरेसे सुसज्ज नाही आहात.

प्रकरण 2: जर शालेय लोक खरोखरच सुशिक्षित असते तर आपल्याला एवढ्या मोठ्या पोलिस फोर्सची गरजच पडली नसती.

22. हे प्रिय साक्षरता प्रचारका, माझ्य बंधो! हे सांगायला मला वाईट वाटतं परंतू शिक्षणाची खरी व्याख्याच तुला माहित नाही. हेच कारण आहे की तू स्वतःला सुशिक्षित समजतो.
23. खरे शिक्षण हे काही एखाद्याची वेशभूषा किंवा बोलीभाषा बदलण्याशी संबंधित नाही. खरे शिक्षण हे माणसाचे नैतिक वर्तन आणि चारित्र्य शुद्ध करते आणि त्यांना उन्नत करते.
24. सुशिक्षित माणूस हा कधीही उत्पादन प्रक्रियेत सहभाग घेतल्याशिवाय उपभोग घेणार नाही. सुशिक्षित माणूस हा स्वार्थीपणे वस्तू मिळविण्याची इच्छा करणार नाही; तो स्वतः सुदधा काहीतरी देतो किंवा कार्यात सहभाग नोंदवितो. सुशिक्षित माणूस हा त्याच्या गरजा आणि आवश्यकता ह्या त्यांच्या किमान पातळीवर ठेवतो.
25. सुशिक्षित माणूस हा स्वतः घेण्याआधी दुसऱ्यांना देतो. आणि तो त्याच्या थकलेल्या, दमलेल्या सहकार्यांना कधीही सोडून जात नाही. तो त्यांची काळजी घेतो.
26. सुशिक्षित माणूस हा आपल्यापेक्षा कमजोर व्यक्तित्वर जोर आजमावत नाही आणि आपल्यापेक्षा बलवान व्यक्ति समोर झुकते ही घेत नाही.
27. शिक्षण म्हणजे स्वतःचे कर्तव्य पूर्ण निष्ठेने पार पाडणे. शिक्षण म्हणजे जिजनात सत्यम्, शिवम्, सुंदरमच्या प्राप्तीसाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा करणे.
28. शिक्षण हे काही ज्ञान आणि कौशल्ये मिळविण्यापुरते किंवा प्रमाणपत्रे गोळा करणे आणि परिक्षा पास करणे यापुरते मर्यादित नाही.
29. एखाद्या परिक्षेत प्रश्नांची उत्तरे देण्यासाठी दिलेल्या तीन तास इतक्या अत्यल्प वेळेत खऱ्या शिक्षणचे मुल्यांकन होऊ शकत नाही. शिक्षणाची खरी परिक्षा ही व्यक्ति ज्या समयी त्याचा शेवटचा श्वास घेते तोपर्यंत चालू असते.

30. सुशिक्षित माणसाला अनैतिक कृत्यापासून रोखण्यासाठी एखाद्या सुरक्षारक्षकाची गरज नसते. तो स्वतःच वाईट कृत्यांपासून स्वतःला रोखणारा सुरक्षारक्षक असतो. तो सत्याशी ते त्याच्या नैतिकतेचे रक्षक असल्यासारखा एकनिष्ठ राहतो आणि त्यापासून कधीही विचलित होत नाही.
31. विश्वसनीय परंतू निरक्षर असणारा माणूस हा साक्षर परंतू अविश्वसनीय माणसापेक्षा खूप जास्त सुशिक्षित असतो.

प्रकरण 3: शाला आमच्या नैसर्गिक सहकार्यांच्या भावनेला नष्ट करते.

32. शालेय शिक्षणाचा अभ्यासक्रम हा मुलांच्या नैसर्गिक स्वभावाच्या विरुद्ध आहे. त्यांना खेळायला आणि चारमिंतींच्या बाहेर रहायला आवडते म्हणूनच शालेबद्दल मुलांना उत्साह वाटत नाही.
33. परंतू शालेय अभ्यासक्रमात मुलांची नैसर्गिक आवड नाही हे ओळखून देखील शालेय व्यवस्थापन स्पर्धा आणि शत्रुत्वाचा आसूड त्यांना प्रोत्साहित करण्यासाठी त्यांच्या वर्गमित्रात निष्ठुरपणे वापरत असते. अशाप्रकारे खऱ्याखऱ्या आवडीऐवजी शाला ही अभ्यासक्रमाबद्दल कृत्रिम आवड निर्माण करते. आवड जी शिक्षण्याच्या तीव्र इच्छेऐवजी चिंता किंवा भीती यावर अवलंबून आहे.
34. यामुळे शालेय विद्यार्थी शालेत काही शिको अगार न शिको स्पर्धा आणि शत्रुत्व यांच्या विषारी दुष्टचक्रात सापडणे त्याची नियतीच असते.
35. या पद्धतीने प्रत्येक विद्यार्थी हा त्याच्या वर्गमित्राचा गुप्त शत्रू बनवला जातो. अशाप्रकारे परस्परांतील प्रेम, विश्वास आणि सहकार्याची भावना यांचा खून करून ते स्पर्धेच्या कबरीत पुरून टाकले जातात.
36. समानतेची जाणीव आणि समाधानाचा सद्गुण हे शाला नावाच्या भट्टीत जळून खाक होतात.
37. शालेय व्यक्तिला दुसऱ्यांकडून सेवा कशी करून घ्यावी हे तर चांगले माहित असते परंतू दुसऱ्यांची सेवा कशी करावी हे मात्र माहित नसते. तो फक्त विकृत दोषदृष्टी आणि तर्कटांनी भरलेला असतो. ज्यांच्याद्वारे तो दुसऱ्यांचा सहभाग कमी करण्याचा आणि कमी दाखवण्याचाच प्रयत्न करत असतो.
38. शाला ही आपल्या पदवीधरांना दुसऱ्यांना तुडवून पुढे जाण्यासाठी प्रोत्साहित करते. दुसऱ्यांप्रती असणाऱ्या संवेदनशीलतेचा आणि करुणेचा पूर्ण त्याग करण्यास प्रोत्साहित करते.

39. दुसऱ्यांनी शिजवावे आणि मी खावे, मी बोलावे आणि दुसऱ्यांनी फक्त ऐकावे, मी दुसऱ्यांचे मुल्यांकन, तुलना आणि न्याय करावा परंतु माझे मुल्यांकन, तुलना आणि न्याय मात्र कुणीही करू नये. शालेय व्यक्तिचा स्वभाव हा असा असतो.
40. फक्त मीच आणि मला काय वाटतं हेच महत्त्वाचं आहे. दुसरे आणि दुसऱ्यांना काय वाटतं हे अजिबात महत्त्वाच नाही. सिंचनावाचून दुसऱ्यांची पिके जळून गेली तरी चालेल परंतु माझी बाग मात्र हिरवीगार आणि टवटवीत राहिली पाहिजे. शालेय व्यक्ति हा असा वागतो.
41. आपल्या समाजाचा खरा प्रश्न कामगार वर्गाचे निरक्षर असणे हा नाही. शालेय व्यक्तित्वाचे कामापासून दूर पळणे, विशेषतः कुठल्याही प्रकारचे शारिरीक श्रम टाळणे हाच आपल्या समाजापुढील खरा प्रश्न आहे.
42. हे माझ्या साक्षरतेच्या शिक्षका! जर तुम्ही शालेय लोकांच्या मनातील शारिरीक श्रमांबद्दलच्या द्वेषाला काढून टाकण्यात यशस्वी झाला असता तर कामगार वर्गातून निरक्षरता काढून टाकण्यातही तुम्हाला यश मिळाले असते.
43. शाला ही आपल्या विद्यार्थ्यांमध्ये फक्त शारिरीक श्रमांबद्दल द्वेष पेरत नाही तर कुठलेही काम, शैक्षणिक किंवा कार्यालयीनही गंभीरपणे न करण्याचा स्वभाव निर्माण करते.
44. शालेय माणसाला वाटत असते की त्याच्या जिवनात गंभीरपणे करण्याचे सर्व काम त्याने त्याच्या शाला आणि महाविद्यालयाच्या परिक्षांची तयारी करून आणि त्या उत्तीर्ण होऊन करून टाकले आहे. म्हणून शैक्षणिक अधिकाऱ्यांनी सांगितल्याच्या बाहेर आपले डोके वापरण्यासाठी त्याला कुठलेही प्रोत्साहन नसते आणि त्याची तशी इच्छाही नसते.

भाषांतर

-परिक्षीत सूर्यवंशी